

Ikony

Część III

Wykład dla kursu przewodnickiego SKPB

Warszawa 2013/2014

Carskie Wrota – Królewskie Drzwi

Carские Wrota

Zwiastowanie

Przedstawienia
Czterech
Ewangelistów

*Carские Wrota, koniec XV, z Bałucianki,
ob. Muzeum Historyczne w Sanoku*

Carские Wrota, XVIII w, Jaworki

Carские Wrota

Carские Wrota, 1661, poch. nieznane, ob. Narodowe Muzeum Historyczne w Sofii, Bułgaria

Zwiastowanie

Komunia
Apostołów

Ewangeliści

Ojcowie
Kościoła

Carские Wrota, kon. XV w, Szkoła nowogrodzka, ob. Muzej Drienierusskowo Iskusstwa w Moskwie, Rosja

Carskie Wrota

*Carskie Wrota, ze wsi Sisevo k/Skopie (Macedonia),
ob. Muzeum Narodowe w Belgradzie, Serbia.*

Zwiastowanie

Brak przedstawień
Czterech Ewangelistów

*Carskie Wrota, XVI-XVII w, poch. Nieznane, ob..
Narodowe Muzeum Historyczne w Sofii, Bułgaria.*

Ikony Sądu Ostatecznego

- Redakcja Rosyjska
- Redakcja Bizantyńska
- Redakcja Rumuńska

Sąd Ostateczny

Redakcja Rosyjska - cechy charakterystyczne :

- okrąg wokół Jerozolimy niebiańskiej
- wąż grzechu zamiast rzeki ognia

*Sąd Ostateczny, XVI w, ze wsi Polana, ob.
w Muzeum Narodowym w Krakowie*

Sąd Ostateczny

Redakcja Bizantyńska - cechy wyróżniające:

- Mury obronne wokół Jerozolimy niebiańskiej
- Rzeka ognia zamiast węża grzechu

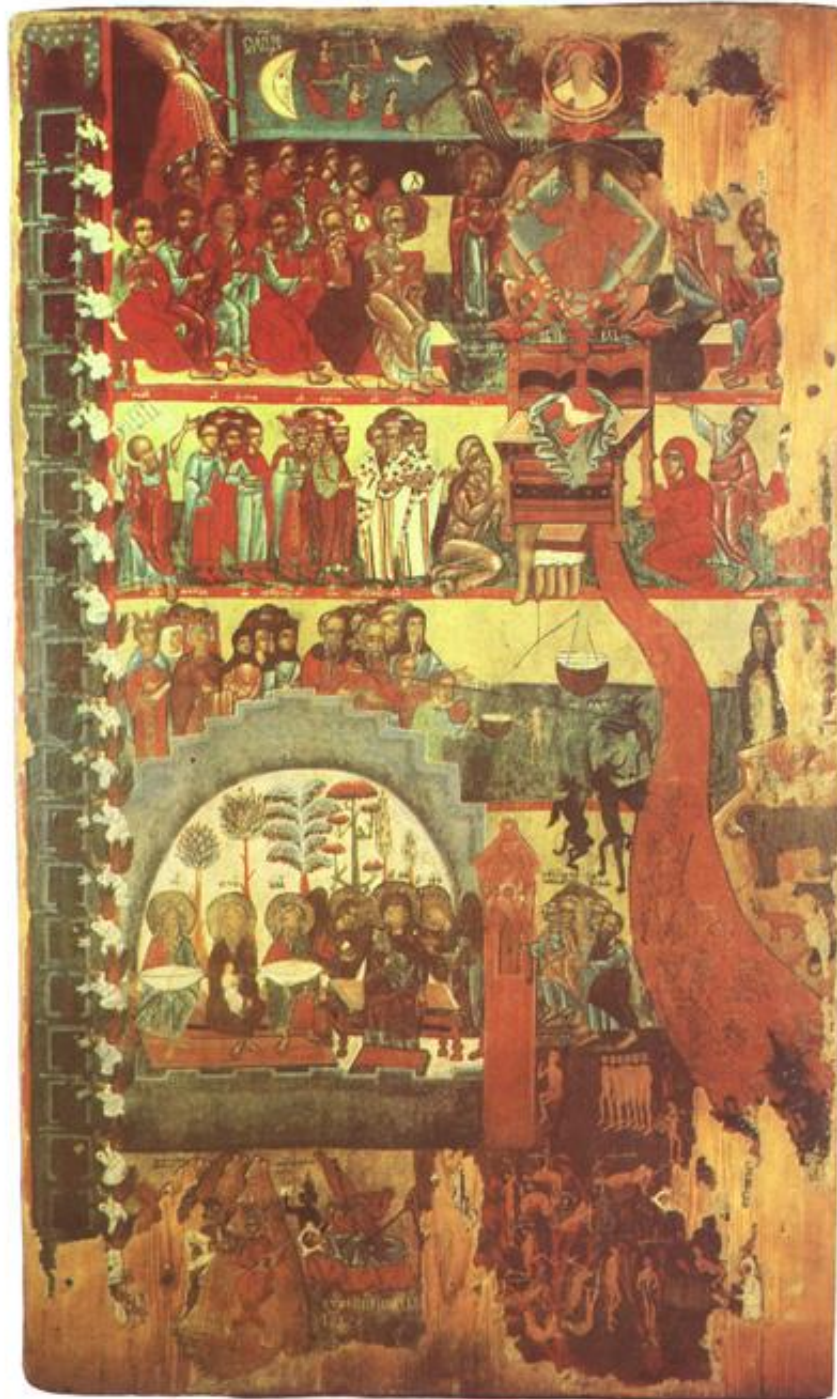

*Sąd Ostateczny, 1 poł XVI w, ze wsi Lipie,
ob. Muzeum Historyczne w Sanoku*

Sąd Ostateczny

Redakcja Rumuńska - cechy wyróżniające:

- wieża grzechu zamiast / oprócz rzeki ognia lub węża grzechu

*Sąd Ostateczny, XVI w, ze wsi Torzo, ob. Muzeum Kultury
Ukraińskiej w Świdniku, Słowacja.*

Ikony Świąteczne - Prazdniki

Ikony Świąteczne - Prazdniki

Narodzenie Marii	Rozdiestwo Preswiatija Bogorodicy	8 września (21 września)
Podwyższenie Krzyża	Wozdwiżenije Kriesta Gospodina	14 września (27 września)
Pokrow – Opieka Bogarodzicy	Pokrow	1 października (14 października)
Wprowadzenie Marii do świątyni	Wwiedeniije wo chram (Prieswjatoj Bogorodicy)	21 listopada (4 grudnia)
Boże Narodzenie	Roźdiestwo Christowo	25 grudnia (7 stycznia)
Objawienie Pańskie / Chrzest Jezusa	Bogojawlenije	6 stycznia (19 stycznia)
Spotkanie Pańskie / Ofiarowanie Jezusa	Stretenije Gospodnie	2 lutego (15 lutego)
Zwiastowanie	Błagowieszcznije Preswiatyja Bogorodicy	25 marca (7 kwietnia)
Wjazd Chrystusa do Jerozolimy	Wierbnoje Woskriesienije	tydzień przed niedzielą Wielkanocną
Ostatnia Wieczerza	Tajnaja Wiecieria	Wielki czwartek
Ukrzyżowanie	Razpjatije	Wielki piątek
Zmartwychwstanie	Swietłoje Christowo Woskresienije	niedziela Wielkanocna
Zesłanie Ducha Świętego	Piadesiatnica	8 niedziela po Zmartwychwstaniu
Przemienienie Pańskie	Prieobrazenije Gospodnie	6 sierpnia (19 sierpnia)
Zaśnięcie Matki Bożej	Uspienije Bogorodicy	15 sierpnia (28 sierpnia)

Uwaga: w różnych ikonostasach, w różnych okresach historycznych, liczba prazdników bywała różna: od 4 do 24 szt. Na terenie naszych uprawnień najczęściej rząd ikon świątecznych liczył 12 przedstawień.

Kolorem niebieskim wyróżniono święta ruchome (powiązane z datą obchodzenia Wielkanocy).

Narodzenie Marii

- nieznani z imienia rodzice Marii, otrzymali imiona symboliczne - Joachim (hebr. „Zapowiadający Pana”) i Anna (hebr. „Łaska”)
- ikonografia bazująca na scenie Narodzenia Chrystusa
- warto zwrócić uwagę na towarzyszące położnicy dziewice żydowskie i symboliczną scenę kąpieli dzieciątka

Narodzenie Marii, XVI/XVII w, ze wsi Weremień, ob. w Muzeum Historycznym w Sanoku

Podwyższenie Krzyża

- ustanowione na pamiątkę odnalezienia relikwii krzyża świętego przez cesarzową Helenę
- dwie wersje przedstawienia: historyczna i alegoryczna

Podwyższenie Krzyża, I poł. XV w, ze wsi Zdwizeń ob. w Muzeum Narodowym we Lwowie

Ofiarowanie Marii w Świątyni

- trzyletnia Maria zostaje zaprowadzona przez rodziców na 12-letnią służbę do świątyni
- przyjmuje ją na progu arcykapłan Zachariasz

Ofiarowanie Marii w Świątyni, kon. XIV - pocz. XV w, ze wsi Stanıla k/Drohobycza, ob. w Muzeum Narodowym we Lwowie

Ofiarowanie Marii w Świątyni

- w późniejszych przedstawieniach pojawiają się „dziewice żydowskie”

*Ofiarowanie Marii w Świątyni, poł. XVI w,
poch. nieznane, ob. Muzeum Narodowym
Ziemi Przemyskiej w Przemyślu*

Zwiastowanie

- ikonografia oparta na apokryfach
- dwa typy: kanoniczny i apokryficzny
- od XII w. oba typy łączą się
- Typ apokryficzny: Maria czerpie wodę ze studni, lub przedzie wełnę na zasłonę do Świątyni

Zwiastowanie, fragment, XV w, ze wsi Wólka Żmijowska, ob. w Muzeum Historycznym w Sanoku

Zwiastowanie

- Zwiastowanie kanoniczne: Maria zaskoczona wieścią przyniesioną przez niebiańskiego posłańca

Zwiastowanie, XVI w, poch. nieznane, ob. w Muzeum Narodowym w Sanoku

Narodzenie Chrystusa

- oparta zarówno na źródłach ewangelicznych jak i apokryficznych
- Ikona ilustrująca kilka scen, które rozegrały się nie w jednym czasie: narodzenie, hołd trzech króli, czy wątpliwości Józefa
- Warto zwrócić uwagę na motyw kąpieli

Narodzenie Chrystusa, poł. XVI w, poch. nieznanne, ob. Muzeum Narodowe w Krakowie

Ofiarowanie Jezusa w Świątyni

- Rodzice przynoszą do Świątyni Jezusa, naprzeciw im wychodzi starzec Symeon, który rozpoznaje Zbawiciela

*Ofiarowanie Jezusa w Świątyni, XVII
w, ze wsi Ulucz, ob. w Muzeum
Budownictwa Ludowego w Sanoku.*

Chrzest Jezusa w Jordanie

- „Ten jest mój syn umiłowany, w nim mam upodobanie”
- Św. Jan Chrzciciel nakłada dłoń na głowę Chrystusa, który stoi w nurtach Jordanu
- trzech aniołowie pokornie pochyleni, z dłońmi osłoniętymi szatami
- nagi chłopiec dosiadający okrakiem dwu delfinów – personifikacja Morza Martwego
- niekiedy również starzec ze stągwią wody – personifikacja Jordanu

Chrzest Jezusa w Jordanie, pocz. XV w, w, fragment fresku w Kaplicy Zamku Lubelskiego

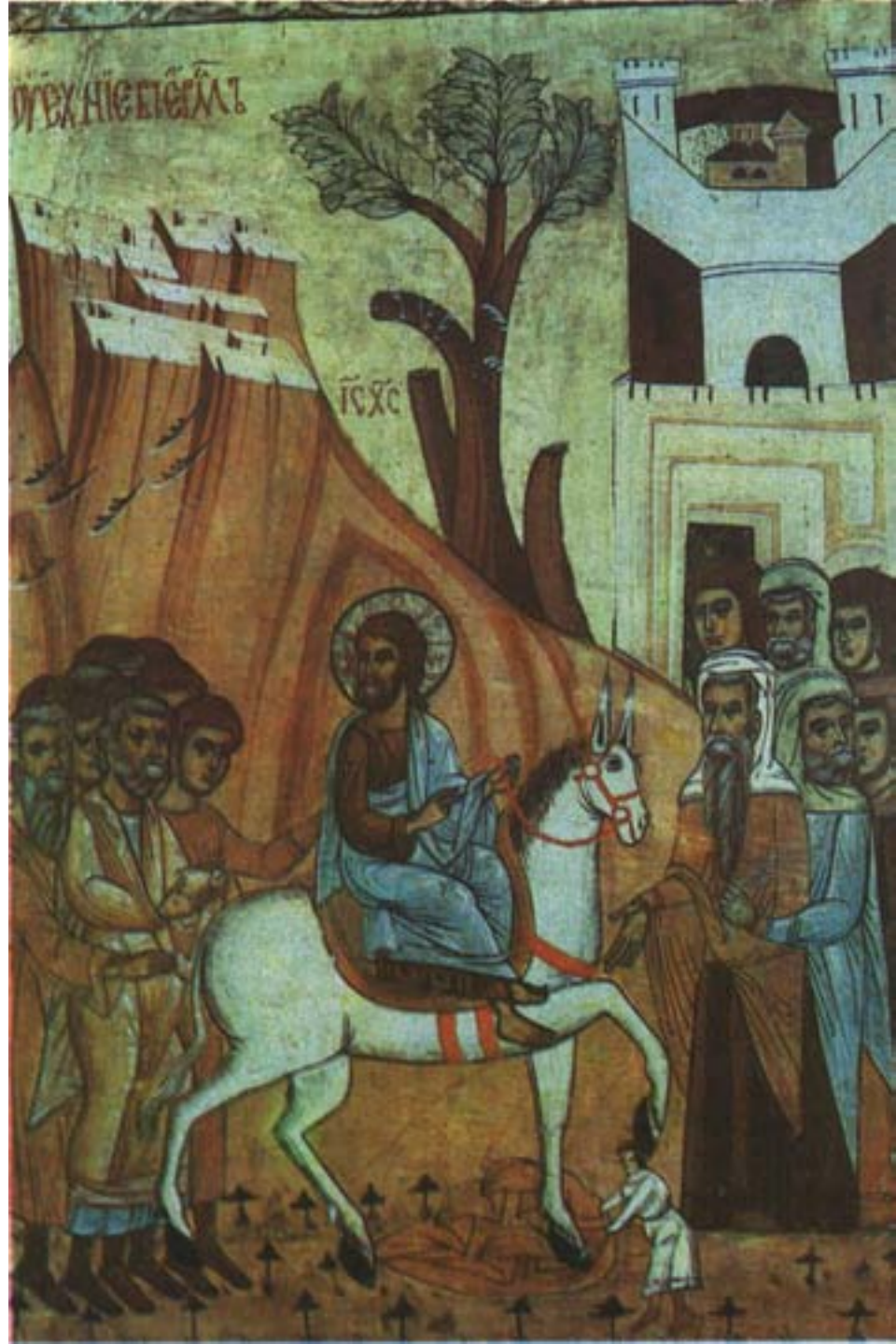
Chrzest Jezusa w Jordanie

Chrzest Jezusa, 1 poł. XVIII w, poch. nieznane, ob. w Muzeum Historycznym w Sanoku.

Wjazd do Jerozolimy

- ikona o charakterze dydaktycznym opowiadająca scenę wjazdu Jezusa do Jerozolimy
- Ikonografia wzorowana na antycznych scenach wjazdu cesarza, tzw. „adventus augusti”

Wjazd do Jerozolimy, II poł. XVI w, ze wsi Wylszanica, ob. w Muzeum Narodowym we Lwowie.

Ostatnia Wieczerza

Ostatnia Wieczerza, 1701, ze wsi Czerteż, ob. Muzeum Historyczne w Sanoku.

Ukrzyżowanie

- w klasycznej ikonografii 3 typy:
 - 3 postaciowy (Chrystus + Maria + św. Jan)
 - kilkupostaciowy (Longin + dziewice żydowskie)
 - Wielopostaciowy
- w tle mury Jerozolimy
- pod krzyżem w jaskini na wzgórzu – czaszka Adama
- przedstawienie żywego Zbawiciela – krew ciekąca z ran

Ukrzyżowanie, pocz.. XVI w, ze wsi Rychwałd, ob. w Muzeum Historycznym w Sanoku.

Ukrzyżowanie – Zdjęcie z krzyża

- w późniejszych przedstawieniach ukazywane są coraz późniejsze momenty, zdjęcia z krzyża

Ukrzyżowanie – Zdjęcie z Krzyża, 4 ćw. XVII w, ze wsi Jankowce, ob.. Muzeum w Sanoku.

Ukrzyżowanie – Oplakiwanie Jezusa

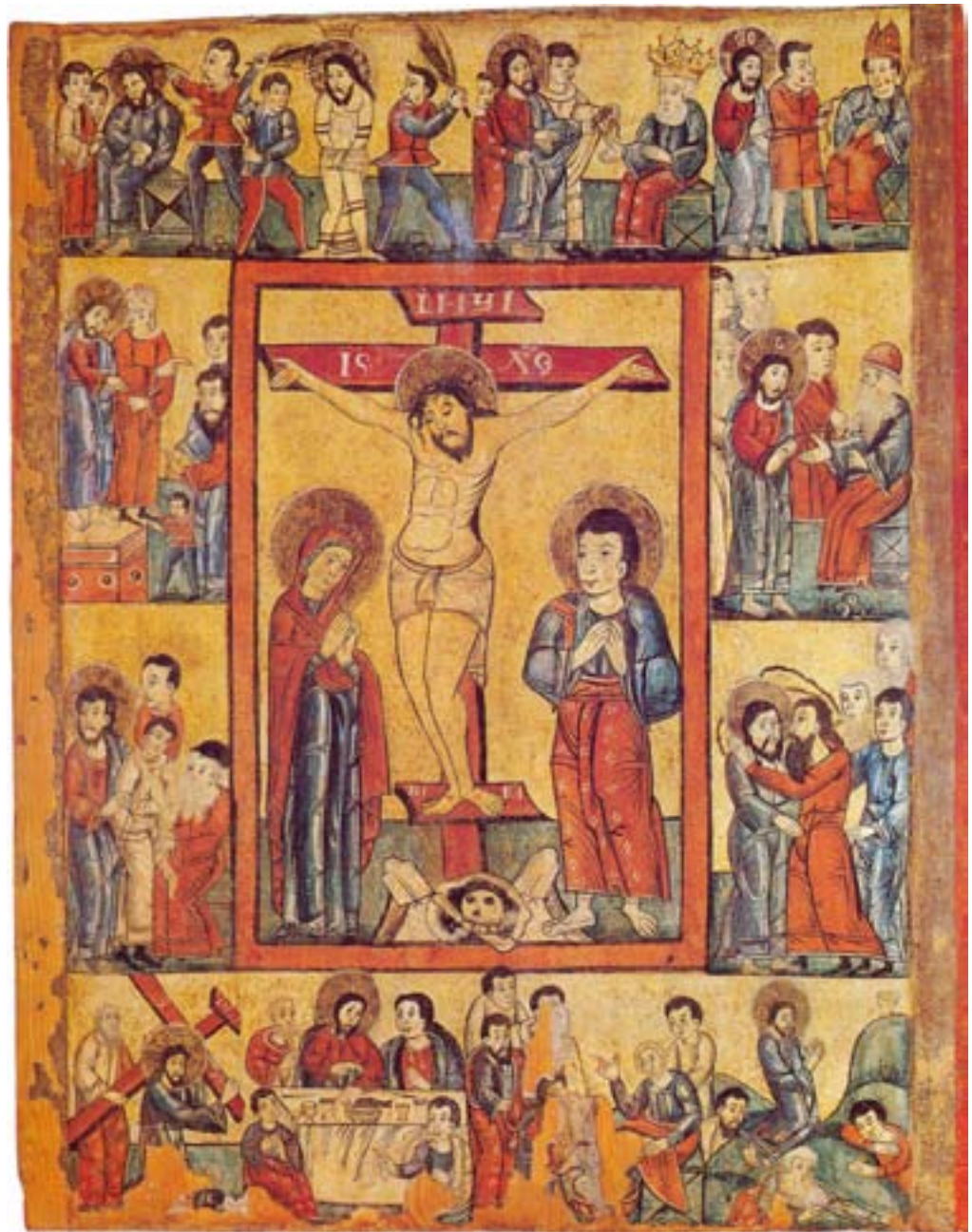
- lub nawet złożenia do grobu.

Ukrzyżowanie – Oplakiwanie Jezusa, XVII w, Macedonia, ob. Muzeum Narodowe w Krakowie.

Ukrzyżowanie – Cykl Pasyjny

- inny kierunek ewolucji –
rozbudowa Ukrzyżowania o
kolejne sceny

Ukrzyżowanie – Cykl pasyjny, XVII w, ze wsi Izdebki, ob. Muzeum w Sanoku.

Ukrzyżowanie – Cykl Pasyjny

- i jeszcze więcej i
więcej

Ukrzyżowanie – Cykl pasyjny, 1703, ze wsi Brusno Nowe, ob. Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej w Przemyślu .

Zstąpienie do Otchłani + Mironosnice

- na ikonach nie ma sceny Zmartwychwstania, bo nikt tego nie wiedział
- dwa typy: Zstąpienie do Otchłani i Mironosnice u grobu
- w pierwszym, symbolicznym: Chrystus wyciąga Adama i Ewę z Otchłani (Hadesu)
- w drugim historycznym: kobiety z wonnościami zastają pusty grób i dwu aniołów przed nim

Ikona dwupolowa: Zstąpienie do Otchłani, i Mironosnice u grobu, kon. XVI – pocz. XVII w, poch. Nieznane, ob. Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku.

Przemienienie

- Piotr, Jan i Jakub, tylko ten pierwszy ma odwagę spojrzeć na blask bijący od Chrystusa
- Symbolicznie na górze Tabor, na której Mojżesz otrzymał tablice X przykazań
- Prorocy: Mojżesz i Eliasz

*Przemienienie, I poł., XVI w, ze wsi Weremień,
ob. Muzeum Historyczne w Sanoku.*

Przemienienie

- warto zwrócić uwagę na „beskidzki krajobraz w tle sceny przemienienia

*Przemienienie, ok.. 1580 r, ze wsi Jabłuniew,
ob. Muzeum Historyczne we Lwowie.*

Zesłanie Ducha Świętego

- Kanoniczne – bez postaci Marii
- Nie można rozróżnić apostołów – tradycyjnie uważa się, że u szczytu siedzą Piotr i Paweł
- Poniżej apostołów – Stary Król – symbol Starego Testamentu

Zesłanie Ducha Świętego, pocz. XV w, ze wsi Radruż, ob. Muzeum Historyczne we Lwowie.

Zaśnięcie Bogarodzicy

- ikonografia w całości oparta na apokryfach
- Św. Piotr trzyma łódkę z kadzidłem, z tyłu Jan zblżyza głowę do łoża Marii, a Paweł pochyla się u jej stóp
- Z czasem (XIII w.) dodano scenę z niewiernym Żydem Jefoniaszem i postaci biskupów w tle

Zaśnięcie Bogarodzicy, XVIII w, poch. nieznanne, ob. Muzeum Historyczne w Sanoku.

Pokrow

- Św. Andrzej Salos (Szalony) w kościele Blacherneńskim w Konstantynopolu
- Co piątkowy cud z paskiem od szaty Maryi
- Roman – słodkopiesca

Pokrow , XVII w, poch. Nieznane, ob. Muzeum Historyczne w Sanoku.

Pokrow

Pokrow, I poł, XVII w, ze wsi Sanoczek, ob. Muzeum Historyczne w Sanoku.

Pokrow – Mater Misericordiae

- Matka Miłosierdzia – zachodni typ ikonograficzny, który w XVI w. zastąpił Pokrow
- Pod płaszcz Marii chronią się wszyscy Ci, którzy wymagają opieki: chorzy, kalecy, więźniowie itd. ...ale także, królowie, biskupi i mnisi

*Pokrow – Mater Misericordiae , I poł, XVI w, ze wsi
Weremień, ob. Muzeum Historyczne w Sanoku.*

Ikony szczególnie popularnych świętych

- św. Mikołaj
- św. Bazyli Wielki
- św. Michał Archanioł
- św. Jerzy
- św. Kosma i Damian
- św. Paraskewia Piatnica
- św. Paraskewia Tyrnowska
- św. Onufry
- św. Symeon Stylita
- prorok Eliasz

Św. Mikołaj (Cudotwórca)

- żył na przełomie III/IV w. pochodził z Patary w Lycji (Azja Mniejsza)
- po śmierci rodziców cały majątek rozdał ubogim
- po wyświęceniu na kapłana udał się na pustynię, skąd powrócił po śmierci swego wuja biskupa Myrry
- gorąco sprzeciwiał się herezji ariańskiej, za co został uwięziony
- jego prochy przeniesiono w 1087 r. z Myrry do Bari w Włoszech

Św. Mikołaj, XV w, poch. nieznanie, ob. Muzeum Historyczne w Sanoku.

Św. Mikołaj

*Św. Mikołaj, poł. XVI w, ze wsi Weremień,
ob. Muzeum Historyczne w Sanoku.*

Św. Mikołaj – przeniesienie relikwii z Miry do Bari

Św. Mikołaj – przeniesienie relikwii, 1682 r, ze wsi Dobra Szlachecka, ob. Muzeum Historyczne w Sanoku.

Św. Bazyli Wielki

- ok.. 329 – 379 r, urodzony w Cezarei Kapadockiej (Azja Mniejsza)
- jeden z ostatnich uczniów Akademii Platńskiej w Atenach
- wg legendy pod wpływem śmierci brata, nawrócił się i ok.. 357 r przyjął chrzest
- odwiedził liczne pustynne monastyny w Egipcie, Syrii, Ziemi Świętej, Mezopotami i Macedonii
- jest autorem reguł życia monastycznego w kościele Prawosławnym: Reguły: Większej i Mniejszej

Św. Bazyli Wielki, kon. XV – pocz. XVI w, poch. nieznanne, ob. Muzeum Historyczne w Sanoku.

Św. Bazyli Wielki

Św. Bazyli Wielki, XVI w, ze wsi Cewków, ob. Muzeum Historyczne w Sanoku.

Św. Mikołaj

≠

Św. Bazyli Wielki

Św. Michał Archanioł

- hebr „Micha’el” = „Któż jak Bóg”
- najwyższy spośród archaniołów
- obrońca narodu wybranego, prowadził go w czasach ostatecznych (np. na pustyni, zdobycie Jerycha, rozgromienie wojsk króla asyryjskiego)
- archistrateg niebiański, dowodzący zastępami aniołów walczących z szatanem

Św. Michał Archanioł, 1 poł. XVII w, ze wsi Lipie k/Krosna, ob. Muzeum Historyczne w Sanoku.

Św. Michał Archanioł

*Św. Michał Archanioł, 1 poł. XVII w, ze wsi Lipie k/Krosna,
ob. Muzeum Historyczne w Sanoku.*

Św. Jerzy (Zwycięzca)

- pochodził z Kapadocji w Azji Mniejszej i był trybunem w wojsku rzymskim, podobno ulubionym żołnierzem cesarza Dioklecjana
- na wieść o krwawych prześladowaniach jakim poddani zostali chrześcijanie rozdał swe mienie ubogim, uwolnił wszystkich niewolników i potępił cesarza
- ścięty mieczem ok. 303-305 r. w Disapolis (Lydda), w Azji Mniejszej
- wg legendy zwyciężył okrutnego smoka w okolicach Bejrutu i potem pojął córkę królewską za żonę

Św. Jerzy, XV-XVI w, ze wsi Wysokie, ob. Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej w Przemyślu.

Św. Kosma i Damian (Darmolecznicy)

- rodzeni bracia pochodzący z Arabii
- mieszkali i leczyli ludzi bez pobierania za to opłat w Cylicji (Syria)
- ścięci mieczem ok. 303 r. w czasie prześladowań za cesarza Dioklecjana
- ich relikwie spoczywają w Harrisie (Liban) oraz w Hildesheim, Monachium i Essen (Niemcy)

Św. Kosma i Damian, pocz. XVI w ze wsi Jabłonica Ruska, ob. Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku

Św. Paraskewa (Piatnica)

- żyła na przełomie III i IV w. w Ikonium (Grecja)
- przyszła na świat w piątek i dlatego otrzymała imię Paraskiewa
- po śmierci rodziców rozdała cały swój majątek ubogim i głosiła Ewangelię
- wtrącona do więzienia, poddana torturom nie wyrzekła się Wiary
- ścięto jej głowę w czasie prześladowań za cesarza Dioklecjana

Św. Paraskewia Piatnica, pocz. XVI w. Żohatyn, ob. Muzeum Historyczne w Sanoku,

Św. Paraskewa (Tyrnowska)

- ur. w pierwszej poł. XI w. w Epiwat w Serbii stąd nazywana inaczej „Serbską”
- po śmierci rodziców Paraskewa udała się do Ziemi Świętej, a później na Pustynię Jordańską, aby naśladować eremitów
- w czasie powrotu do domu zmarła w Konstantynopolu
- w 1238 r. bułgarski król Iwan Asen II rozkazał przenieść relikwie Paraskewy do stolicy Bułgarii – Tyrnowa.
- po zdobyciu Tyrnowa przez sułtana Bajazyta, przeniesiono je do Jass

Św. Paraskewia Tyrnowska, pocz. XVI w. Uście Gorlickie, ob. Muzeum Historyczne w Sanoku,

Św. Paraskewa (Piatnica) ≠ Św. Paraskewa (Tyrnowska)

- sceny męczeństwa (tortur)

- sceny przeniesienia relikwii

Św. Onufry

- urodzony ok.. 320 r, syn króla Persji
- jeszcze jako dziecko wstąpił do jednego z egipskich klasztorów
- samotnie, przez 60 lat pokutował na pustyni
- w klasycznej ikonografii przedstawiany jako starzec z bardzo długą brodą, odziany jedynie w przepaskę na biodrach

Św. Onufry Wielki, Stańkowa, 1 poł.. XVII w.

Komunia Św. Onufrego

*Komunia Św. Onufrego Wielkiego,
Zawadka k/Krosna, 1 ćwierć XVIII w.*

Św. Symeon Stylita (Słupnik)

- asceta, ur. w Cilicji (Azja Mniejsza) ok.. 390 r.
- w 412 r. udaje się na pustynię, gdzie wg. legendy przez 37 lat pości, żyjąc w tym czasie na słupie

Św. Symeon Stylita (Słupnik), z Kostarowiec, ob. Muzeum Historyczne w Sanoku kon. XVI w.

Prorok Eliasz

- inaczej – „Wniebowzięcie proroka Eliasza”, nazywane również „Eliasz w wozie ognistym”
- nawiązuje do wizji proroka Eliasza (1 Ks. Kr. 18,30)

*Wniebowzięcie proroka Eliasza, z
Weremienia k/Sanoka, 1 poł XVII w.*

Prorok Eliasz

- typowe przedstawienie jako proroka (zwój pisma lub księga w dłoni, oraz pustelnika (szaty))

Prorok Eliasz, Muzeum Narodowe w Krakowie, koniec XVI..

Menologion

- ikona kalendarzowa, przedstawiająca świętych – patronów kolejnych dni danego miesiąca

*Ikona kalendarzowa na lipiec, Rosja
ok. 1800 roku.*

Co i gdzie można zobaczyć - Polska

1. Muzeum Historyczne w Sanoku.
2. Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku + Cerkiew w Uluczu
3. Muzeum Diecezjalne w Przemyślu
4. Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej w Przemyślu + Cerkiew w Posadzie Rybotyckiej
5. Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu + Skansen w Nowym Sączu + cerkiew w Bartnem
6. Muzeum Diecezjalne w Tarnowie
7. Muzeum Narodowe w Krakowie
8. Muzeum na Zamku na Wawelu – kaplica Świętokrzyska
9. Centralna Składnica Ikon – Powozownia – Muzeum na Zamku w Łańcucie
10. Muzeum Narodowe w Warszawie, Muzeum Ikon w Warszawie
11. Muzeum Okręgowe w Białymstoku
12. Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie
13. Muzeum Okręgowe na Zamku w Lublinie – kaplica Jagiellońska

Co i gdzie można zobaczyć - Sąsiedzi

CZECHY:

- Muzeum Narodowe w Pradze (Hradczany)

SŁOWACJA:

- Muzeum Narodowe w Bratysławie
- Skansen w Świdniku (Muzej Ukrajinskej Dediny)
- Skansen w Humennem (Rezervat Architektury)
- Muzeum Szaryskie (Šarišské Muzeum v Bardejove)
- Skansen w Bardejovskich Kupelach
- Skansen w Starej Lubowli
- Skansen w Koszycach

WĘGRY:

1. Muzeum Narodowe na Zamku w Budzie
2. Skansen w Szentendre (Szabateri Neprajzi Muzeum)
3. Szentendre – 5 zabytkowych cerkwi na terenie miasta

Bibliografia Podstawowa

Podstawy:

- **Kłosińska J. „Ikony”, Kraków 1973**
- Malec P. "O technice malarstwa ikonowego słów kilka", w: "Magury '92" SKPB Warszawa 1992.
- Onasch K, Schnieper A. „Ikony Fakty i Legendy”, Warszawa 2009
- **Smykowska E. „Ikona - mały słownik”, Verbinum 2002**
- **Wielocha A. „Ikony. W kręgu kultury bizantyńskiej i ruskiej”, Warszawa 1983**

Teologia:

- Florenski P.A. „Ikonostas i inne szkice”, Warszawa 1981
- „Ikona. Symbol i wyobrażenie” praca zbiorowa pod redakcją E.Bogusza, Warszawa 1981
- Krug G. „Myśli o ikonie”, Białystok 1991
- Meyendorff J. „Teologia bizantyjska”, Warszawa 1984
- **Uspienski L. „Teologia ikony”, Poznań 1993**

„Cześć oddawaną ikonom w Kościele można porównać do gorejącej świecy, której płomień nigdy nie gaśnie. Zapalona nie ręką człowieka – nie przestaje płonąć na wieki”.

o. Georgij Krug